

Egy népművelő ponyvasorozat, a Magyar Mesemondó (1886–1904)

A jobbágyfelszabadítástól (1848) az első világháborúig terjedő közel háromnegyed évszázad a magyar parasztság történetének egyik kulcsfontosságú, sőt sorsfordító szakasza volt.¹ A feudalizmus évszázadai után ez a néhány évtized a parasztélet minden terén gyökeres, ha nem is teljes, átalakulást hozott. Átalakult ekkor a paraszti műveltség szerkezete is, s ez a korábban évszázadokon keresztül szinte kizárólagosan orális kultúra magába építette, magához hasonította az írásbeliség számos elemét is.² Elterjedt — számottevő mértékben, bár az optimálisnál kevésbé — az írni-olvasni tudás, a biblia, a kalendárium; az ún. népies nyomtatványok (zömmel ponyvák) tömege pedig népolvasmánnyá lett. Föltűnedeztek az írogató parasztemberek, akik közül többen a nyomtatásban való megjelenésig is eljutottak.³

E rendkívül fontos művelődéstörténeti folyamat pontos, részletező, de mégis átfogó rajzával egyelőre, sajnos, adós még a kutatás. Az alábbiakban ebből az adósságból próbálunk törleszteni valamicskét, bár e cikk legfőbb célja is csupán annyi lehet, hogy fölhívja a figyelmet egy eddig kellően figyelembe nem vett paraszti olvasmánytípusra.^{3a}

1. (Előzmények; a sorozat létrejöttének körülményei és célja)

A dualizmus évtizedei a magyarországi paraszti művelődésben a ponyva és a kalendárium uralmát jelentették. A kormányzati művelődéspolitikai, mely ekkor, a kezdeti időkben még vitathatatlanul valóban akart „népet” művelni, kultúráját terjeszteni, sok részeredményt ért el (a modern elemi szintű oktatás megszervezése e szakasz terméke), de e ponton nem tudott áttörni. Kialakult a népművelés szervezete, növekedett szakember-gárdája stb., de a ponyva kiszorítására a nyolcvanas években tett kísérletek végső soron kudarcba fulladtak. Pedig a probléma a művelődési politika akkori legfőbb irányítóját, Trefort Ágoston minisztert is foglalkoztatta. A *Jó könyvek* című, „népnek” szánt, valóban népművelő jellegű könyvsorozatot pl. „nagy összegű állami szubventióval támogatta [...] és szerződésileg kötelezte minden megjelenő füzetből 10 ezer példánynak megvételére, melyeket a kir. tanfelügyelők által az iskolás

¹ Vö.: ERDEI Ferenc: *A szabad parasztság kialakulása.* = Sorsunk, 1943. 9. sz. 687–697.

² Vö.: LAJTHA László: *Gondolatok a népkultúráról.* = Magyar Csillag, 1943. aug. 1. III. évf. 15. sz. 156–164.

³ L. SÁNDOR István bibliográfiáját: *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850–1870.* Bp. 1977. 883–898.

^{3a} Vö.: POGÁNY Péter: *A magyar ponyva tüköre.* Bp. 1978. 316–319.

gyermekek között kívánt szétoztani. A vállalat azonban nem felelt meg a várakozásnak. Nem jutott a nép közé, [. . .] nem került a ponyvára, hanem a könyvárusok legmagasabb polczaira, ahol a hortobágyi csikós, a csöngölei tanyás gazda, a falusi kishíró és harangozó nem keresték, mert ez a közönség nem a könyvárusoknál szokta [volt] beszerezni a téli hosszú estékre szolgáló olvasmányait. Az iskoláknak szétküldött füzeteket pedig a felekezeti oppositio sanda gyanakvással vizsgálta s mihelyst néhány kifogásolható kifejezést nyomozott ki bennük, üldözte s rossz híret költötte az egész vállalatnak.”⁴

E helyzetben a művelődési kormányzat lényegében véve két dolgot tehetett: vagy fölhagy az egész kísérlettel s úgy könyveli el, hogy e ponton az adott helyzetben több nem tehető — vagy változott módszerekkel kísérli meg a régi cél megvalósítását. Trefort szerencsére a második alternatíva mellett döntött (mint a klasszikus liberalizmus híve s képviselője igazában nem is tehetett másképpen) s folytatta a próbálkozásokat. A *Jó könyvek* szerkesztésére 1886-ban új, más típusú embert kért föl dr. Ferenczy József (1855 — 1928) személyében,⁵ aki nemcsak rendszeresen publikált, de már akkor is nagy tapasztalatokkal rendelkező népművelési szakembernek számított. Ferenczy, fölmérve a helyzetet, azonnal radikális változtatásra szánta el magát: a *Jó könyvek* kiadását fölfüggesztette, s helyette népművelő ponyvasorozatot indított, *Magyar Mesemondó* címmel. A kiadó — a népies kiadványairól ismert — Méhner Vilmos cég lett. Alapvető célja — mint az egy későbbi memorandumából kiderül — az volt, hogy olyan népművelő, erkölcsgyarapító sorozatot hozzon létre, amely kiállítása, külső formája, általában: külsőségei révén elkeveredik a „rendes” ponyvák között, s ezzel ellensúlyozza azok elterjedését, hatását. E sorozatot tehát afféle népművelési „trójai falónak” szánta, mellyel — a többi ponyva közé csempészve — a népművelés szempontjai szerinti anyagot juttathat a parasztság olvasmányai s eszméi közé. Ezért azonnal átalakította a címet (a *Jó könyvek*-ből *Magyar Mesemondó* lett), átvette a ponyvák összes külsőségeit, sőt magát a ponyvamodort is — és szerkesztési elveként egy kvázi ponyvamodort érvényesített. Változtatásai lényegét 1891-ben ő maga is megfogalmazta.

„A füzetek kiállítása tekintetében — írta — alkalmazkodni kellett a régiekhez [ti. a klasszikus ponyvához — L. A.]; alak, nyomtatás, illusztráció, papír, szóval az egész külső kiállítás nem lehet más, mint a régi füzeteké volt. Még a hangzatos címeket is meg kellett tartani: *Mit mesélt Náthán zsidó a török császárnak*, *Hogyan okosodott meg Kaszás Matyi az istennyilatól*, *Hogyan gazdagodott meg Kohn Ábrahám a szeméből*. Így aztán könnyen elkeveredhettek a *Magyar Mesemondó* füzetei a régi ponyvairodalmi termékek között. Mert be kellett csempészni közéjük, hogy azok elterjedését és hatását ellensúlyozzuk.

Tartalom tekintetében — úgy gondolom — alkalmazkodni kell a nép naiv felfogásához; nem szabad örökösen moralizálni, de nem is csak folytonosan gyermekmesékkel halmozni el. A kedélyt és értelmet egyaránt foglalkoztatni akartam. Iparkodtam érdekes elbeszélésekkel mulattatni, de belőlök egy-egy erkölcsi tanulságot akartam levonni. Ismerem népiünk dalos természetét. A magyar ember nemcsak mulatás közben dalol, hanem dallal végzi munkáját az eke szarvánál, a gyalupad és munkaasztal, az ülő és vágó tőke mellett; — nem is szólva az aratók és szüretelők nótáiról. S mivel ismerem sok-sok dalaik trágár tartalmát, arra is gondolnom kellett, hogy jó nótákat adjak nekik. Így egyrészt a nép ízlése is javul, másrészt a műköltészet termékeinek élvezésére is rászokik. Sőt már is megkísérlettem becsempészni a füzetek közé műköltészetünk egy-egy remekét: Vörösmarty *Szózat*-át, Kölcsey *Hymnus*-át, Tompa Virágregéit stb.

⁴ FERENCZY József: „*Magyar Mesemondó*.” = Néptanítók Lapja, 1891. márc. 25. XXIV. évf. 24. sz. 210.

⁵ FERENCZY: *i. m.* 210.

Ismerem népünk tudatlanságát [...] tudományos, ipari, közjogi, közgazdasági s egyéb kérdésekben; ismerem naivságát, becsületes őszinteségét, hiszékenységét, pazarló természetét, politizáló hajlamát, úrhatnámosságát; megfigyeltem néplélektani szempontból minden jó és rossz tulajdonait s ezeket mind számba kellene vennem a részére készülő olvasmányok összeválogatásánál, megíratásánál. Tudjuk, hogy az egyszerű, iskolázatlan nép legnagyobb része ma sincs tisztában a telegráffal, a tudománynak a gyakorlati életben alkalmazott legtöbb vívmányával. [...] Köztudomású népünknel a kuruzslóknak, jövendőmondóknak, kártyavető asszonyoknak nagy hitele, a bizalmatlanság a tűzbiztosítási intézmény iránt, noha évről-évre százazrekre menő vagyont pusztítanak el a tűzvések, az élet és egészség csekélyre becslése, a nagy gyermekhalandóság, a szerencsehajhászat (lutrizás, kártya). Ismeretesek a körükben előforduló gyakori vadházasságok, a veszekedésre és perlekedésre való hajlamok, az állatkínzás, az iszákosság (a fertelmes pálinkaivás), a könnyelmű adósságcsinálás és egyéb hasonló tulajdonságok és bajok a melyeknek gyógyítását a *Magyar Mesemondó* feladatai közé soroltam.⁶

E programból jól látható, Ferenczy a ponyva mezében kettős célt kívánt megvalósítani: a műveltség és a mentalitás átalakítását egyaránt el akarta érni.

2. (A sorozat füzetei.)

Mi jelent meg a sorozatban? A válasz nem könnyű. A *Magyar Mesemondó* füzeteinek számbavétele ugyanis komoly gondot okoz. Mint a „klasszikus” ponyváké is, e sorozat darabjai is kívülrekedtek a könyvtárak, gyűjtőkörén, s ha nem is teljesen elérhetetlenek, nem könnyen áttekinthetők. Szerencsére a sorozat legfontosabb adatait (ha hiányosan is) Petrik *Magyar könyvészetének* kötetei⁷ megőrizték. Mivel roppant ritka kiadványokról van szó, Petrik gyűjtéseit érdemes egyesíteni és reprodukálni is — noha Ferenczy és Petrik adatai részben ellentmondanak egymásnak. Az egyesített adatok szerint a sorozatban a következő művek jelentek meg:

1. Tolnai Lajos: A tinó. Elbeszélés. 2 képpel. 15 l. [1886]
2. Váradi Antal: Az ekébe fogott gróf, vagyis: Hogy áll bosszút a magyar ember. 2 képpel 16 l.
3. Jakab Ödön: Az Amerikába vándorolt magyarok gyászos története. 2 képpel. 15 l.
4. Méhes András: A két szomszéd. Tanulságos szép történet. 2 képpel. 15 l.
5. Palotás Fausztin: A márvány feszület. 2 képpel. 14 l. [1887]
6. Tolnai Lajos: A zsigori vagy a fősvény kastély. 3 képpel. 16 l.
7. Tolnai Lajos: A lutris mester vagy mi történt Vadason? 2 képpel. 16 l.
8. Méhes András: A bűvös kalap. 2 képpel. 16 l.
9. Palotás Fausztin: Igaz gyémánt. 2 képpel. 15 l. [1887]
10. Vargha Gyula: Bodoglár vagy a szerelmes kún vitéz. 2 képpel. 24 l.
11. Hevesi: A feltámadt halott. Elbeszélés. 2 képpel. 16 l.
12. Tolnai Lajos: A szép dobogói malom. 2 képpel. 16 l.
13. Madarassy László: A bundás báró. 2 képpel. 16 l.
14. Az öreg Bódy Péterné karácsonja. 2 képpel. 16 l.
15. Gaal Mózes: Hogyan lett a szász menyecskeből székely asszony. Magyar ember mulattatására elbeszéli —. 2 képpel. 16 l. [1887]
16. [Ferenczy József:] A talált kincs. Elbeszélés. 2 képpel. 14 l. [1887]
17. Kiss Áron, dr.: A pocsolya-paraszt vagy az igazi falusi bíró. 2 képpel. 14 l.
18. Csengeri János: Boda Máté a kortesvezér. 1 képpel 16 l.
19. Bogdánovics György: A lányasszony. Elbeszélés. 2 képpel. 16 l.
20. Dengi János: Nagybárdú Botond, a híres magyar vezér históriája. 1 képpel. 16 l.
21. Gyügyei uram, a csikász. 1 képpel. 16 l.

⁶ FERENCZY: *i. m.* 210.

⁷ PETRIK Géza: *Magyar könyvészet 1886–1900.* 1. köt. Bp. 1908. 547–550., valamint: *Magyar könyvészet 1901–1910.* Szerk. PETRIK Géza és BARCZA Imre. 2. köt. Bp. 1928. 88.

22. Milesz Béla: Székely Máttyás. Elbeszélés. 2 képpel. 14 l.
23. Jancsó Benedek: Gábor Áron, az ágyú-öntő székely. 2 képpel. 14 l.
24. Rudnyánszky Gyula: Boeskor, palást, ostor. Régi mese új nótára. Versekbe szedte —. 2 képpel. 16 l.
25. Horváth Miklós báró: Gál Sándor pusztulása. 1 képpel. 16 l.
26. [Ferenczy József:] Mi a legdrágább kincse a magyarnak. 1 képpel. 14 l. [1889]
27. Tolnai Lajos: A Gábor Dánielék szerencséje. Elbeszélés. 1 képpel. 16 l.
28. Pósa Lajos: Apró történetek. 1 képpel. 14 l.
29. Valóságos népmesék. 1 képpel. 14 l.
30. [Ferenczy József:] A gyermek istenáldás. 1 képpel. 16 l. [1889]
31. Dömötör Pál: A selyembogar. Elbeszélés az életből 1 képpel. 14 l.
32. Lőrinc deák: Aranykalász koszorú. 1 képpel. 16 l.
33. Méhes András: A pálinka. Szomorú történet. 2 képpel. 16 l.
34. Solyomossy Sándor: Ki a legény a csárdában? Megtörtént história. 1 képpel. 15 l.
35. Tompa Mihály: Mit beszélnek a virágok? Virágmesék. 1 képpel. 16 l.
36. Gabányi Árpád: Az arany-kezű. Elbeszélés. 1 képpel. 15 l.
37. Dömötör Pál: A nemzetiségek, vagy: horvát, oláh, tót, szerb és németség! Legyen velünk áldás és békeség. 1 képpel. 16 l.
38. Gaal Mózes: Markó Pista fordulása. Verses elbeszélés. A magyar népnek ajánlja —. 1 képpel. 15 l. [1890]
39. Rudnyánszky Gyula: Törött bors. Vig nóták és csipős rigmusok. 1 képpel 16 l.
40. Csengeri János: A hordós lovag. Egy régi hegedős után elbeszéli —. 1 képpel. 16 l.
41. Seress Imre: Rózsa lovag. 1 képpel. 15 l.
42. Varsányi Gyula: A jegyző úr barátsága. 1 képpel. 16 l.
43. Váradi Antal: Az üveglábú Jóska, vagy: hogyan verték ki a boszorkányt Kölesdről? A magyar népnek versekben elbeszéli —. 1 képpel. 16 l.
44. Dömötör Pál: A javulás útja vagy a családi élet boldogsága. 1 képpel. 16 l.
45. Ujfalusi Pál: A rossz szomszédok. Igaz történet. Elbeszéli —. 1 képpel. 16 l.
46. Kada Elek: A gyermek hatalma. Elbeszélés. 1 képpel. 16 l.
47. Csengeri János: Ludas Matyi históriája, melyet régebben deákos versekben szerzett Fazekas Mihály, most pedig a magyar nép nagyobb gyönyörűségének okáért magyaros rigmusba szedett —. 1 képpel. 16 l.
48. Geréb János: A csaló, vagy Borbók András öröksége. Elbeszéli —. 1 képpel. 16 l.
49. Bálint deák: Piroksa szerelme. Balatoni tündérrege. 1 képpel. 15 l.
50. Gyöngyike. Szép história a régi világból. 1 képpel. 15 l.
51. Rudnyánszky Gyula: Két munkás. Életkép a jelenkorból. Versekben írta —. 1 képpel. 16 l.
52. [Ferenczy József:] Pusztul-e a magyar? vagy mire tanít a népszámlálás. 1 képpel. 14 l. [1891]
53. Tábori Róbert: A javasasszony felsülése. Elbeszélés. 1 képpel. 16 l.
54. Ünnepi versek és rigmusok. Énekli egy öreg poéta. 1 képpel. 16 l.
55. Babarczy Lukács: Alom és valóság. 1 képpel. 15 l.
56. Tábori Róbert: Megbűnhődött vétkeiért. Elbeszélés. 1 képpel. 15 l.
57. Gubicza Lajos: A Faragó család története. 1 képpel. 16 l.
58. Komócsy József: Az ezredik esztendő. Egy öreg krónikás irataiból kibetűzte —. 2 képpel. 14 l.
59. Baján Mihály: Mit álmodott a politikus csizmadia. Elbeszéli —. 1 képpel. 16 l.
60. Gaal Mózes: Keleti Ferkó bujdosása. Versbe szedte —. 1 képpel. 16 l. [1892]
61. Szini Péter: A kísértet. Népies elbeszélés. 1 képpel. 16 l.
62. Szini Péter: Csapó uram vendégei. 1 képpel. 16 l.
63. Rudnyánszky Gyula: Magyarország ünnepe. Verses történet a magyar alkotmány visszaállítása és I. Ferencz József megkoronázása negyedszázados emlékünnepe. 2 képpel. 16 l.
64. Szini Péter: Máttyás király bosszúja. Elbeszélés. 1 képpel. 16 l.
65. Szini Péter: Az aranymadár. Népmese három részben. 1 képpel. 16 l.
66. Falusi János: Veér Kristóf haragja. Igaz történet. Elbeszéli —. 1 képpel. 16 l.
67. Mózes diák: A Pergát Pista szerencséje. Versbe szedte és a magyar népnek ajánlja —. 1 képpel. 16 l. [1893]
68. Szini Péter: Rangos Sára. Népies elbeszélés. 1 képpel. 16 l.
69. Harmath Lujza: Egy muszka gróf meséje. Magyarul elmondja a magyar népnek —. 1 képpel. 16 l.
70. Rudnyánszky Gyula: Jókai Mór, a nagy mesemondó. A költő 50 éves írói pályájának emlékére. 1 képpel. 16 l.

71. Versényi György: Zöldike. 1 képpel. 16 l.
72. Gaal Mózes: Józsi bá' házasodik. Víg történet. Csengő rigmusokba szedte —. 1 képpel. 16 l.
73. Bóné István, ifj.: A királykisasszony álma. 1 képpel. 16 l.
74. Bogdánovics György: A halál ellen is van orvosság. Igaz történet. 1 képpel. 16 l.
75. Harmath Lujza: Góbé Pista története. A magyar nép számára. 1 képpel. 16 l.
76. Bogdánovics György: A könyörület. Igaz történet. 1 képpel. 16 l.
77. Gaal Mózes: Furcsa história. A babonában hívő magyar emberek okulására csengő versekben megírta —. 1 képpel. 16 l.
78. Bodonyi Nádor: A lesipuskás. 1 képpel. 16 l.
79. Szaák Lujza: Az árva. 1 képpel. 16 l.
80. Egy pár papucs története, vagy a fősvény többet költ. 1 képpel. 16 l.
81. Harmath Lujza: Mese az eltűnt leányról és a szép Ikláról. 1 képpel. 16 l.
82. Vozári Rövid Gyula deák: Erdélyi regék. Rigmusokba szedte —. 1 képpel. 16 l.
83. Harmath Lujza: A szeretet erősebb mindennél. Rege Erdély múltjából. A magyar néphez elmondja —. 1 képpel. 16 l.
84. Vozári Rövid Gyula deák: A király barátai, vagy ne a szava, hanem a tette után ítél meg az embert. Rigmusokba szedte —. 1 képpel. 16 l.
85. Bogdánovics György: Szeressétek az árvákat! 1 képpel. 16 l.
86. Vozári Rövid Gyula deák: Rege a bálványos várról. 1 képpel. 16 l.
87. Harmath Lujza: Orosz mesék. Gróf Tolstoj után meséli —. 1 képpel. 13 l.
88. Milesz Béla: Gazdag Juliska. A szép kún leány története. Elbeszéli —. 1 képpel. 16 l.
89. Gaal Mózes: Kántor uram próféciája. Szomorúan kezdődő vidám história, melyet rakoncátlan rigmusokba szedett a jó magyar nép mulattatására —. 1 képpel. 16 l.
90. Milyen lesz az ezredéves országos kiállítás. 1 képpel. 16 l.
91. Tarkó története, vagy a testvérek egyenlensége szerencsétlenséget okoz. — Micz-bánné, vagy ne bántsd a szegényt. 1 képpel. 16 l.
92. Tompa Mihály: A vámosújfalusi jegyző, vagy a rászedett fősvény ember vidám históriája. 1 képpel. 14 l.
93. Gaál Mózes: Gyöngyélet a katonaelet. Ékes rigmusokban megírt története annak, hogy Korpádi Gergelyből ember vált a katonaságnál. 1 képpel. 16 l.
94. Gaál Mózes: A legigazabb magyar, vagy Zrínyi Miklósnak a hősnek históriája. A magyar nép gyönyörködtetésére megírta —. 1 képpel. 14 l.
95. Farkas Sándor, É.: „Úr legyen a fiamból!” vagy miben hibázott Bozó András? 1 képpel. 16 l.
96. Rakodczay Pálné: Püspök helyett püspök kocsisa. Tanulságos szép história. A jó magyar népnek írta —. 1 képpel. 16 l.
97. Fehér Julcsa szerencséje, vagy a tisztas munka boldogít. 1 képpel. 14 l.
98. Krónikás: Petőfi Sándor. A jó magyar nép számára megírta —. 5 képpel. 16 l.
99. Krónikás: Új élet. A jó magyar népnek írta —. 4 képpel. 15 l.
100. Mózes diák: Dózsa György, vagy a kurucz király szomorú története. Verses krónika. 1 képpel. 14 l.
101. Jókai Mór: Mátyás király és a szegény varga. A cinkotai kántor. Két verses elbeszélés. 4 szép képpel. Rajzolta Gyulay László. 16 l.
102. Csáky Elek: A vér átka, vagy Isten áld, Isten ver. A jó magyar nép okulására. 5 képpel. 16 l.
103. Gaal Mózes: II. Rákóczy Ferenc, vagy a magyar szabadság nagy hőse. Krónikás történet. Versbe szedte a jó magyar nép lelki gyönyörűségére s épülésére —. 3 képpel. 16 l.
104. Krónikás: Vörösmarty Mihály. A jó magyar nép számára megírta —. 1 képpel. 15 l.
105. Nagy Sándor, K.: Törvény nélkül. Oktató elbeszélés a magyar nép számára. 1 képpel. 16 l. [1900]
106. Gaal Mózes: Szurkos Nagy Gergely, a bankpróféta. 1 képpel. 16 l.
107. Gaal Mózes: A kitagadott apa. Szomorú, de igaz történet. 1 képpel. 16 l.
108. Krónikás: Arany János. A jó magyar nép számára megírta —. 1 képpel. 14 l.
109. Rakodczay Pálné: „Az Isten megsegít.” Érzékeny szép történet. 1 képpel. 16 l.
110. Rudnyánszky Gyula: Égető Sándor. Igaz történet. 4 képpel. 16 l.
111. Ötven forintból nagy vagyon, vagy Salati Péter életrealitása. Tanulságos szép történet. 1 képpel. 16 l.
112. Csáky Elek: Az engesztelő áldozat. Elbeszélés a magyar nép számára. 1 képpel. 16 l.
113. Mózes diák: Az asztalos megszökött. Szomorkás-víg történet 1 képpel. 16 l.
114. Gergő bácsi levelei Budapestről Bagosra. Tulajdon kezeírásából nyomtatásba adta Lantos diák. 1 képpel. 14 l.

115. Gaal Mózes: A rákosi bakter. Vidám történet. Versbe szedte —. 2 képpel. 16 l.
116. Mózes deák: Megölte a más baja. Tanulságos történet. Versbe szedte —. 2 képpel. 14 l.
117. Lantos diák: Sírva vígad a magyar. Mulattató nóták és versek. A magyar nép számára bokrértába kötötte —. 1 képpel. 16 l.
118. Tolnai Lajos: A falu koronája. Elbeszélés. 2 képpel. 16 l.
119. Nagy Sándor, K.: Az elcsapott koresmáros. Tanulságos történet. 1 képpel. 16 l. [1900]
120. Szücs Ferenc igazmondásai, vagy mit dolgozik a miniszter? 2 képpel. 16 l.
121. Nógrádi Pap Gyula: Világ legszebb lánya. Csizmadia ország. Szép mesék. 1 képpel. 16 l.
122. A sánta koldus, vagy a számárrá változott béres. 1 képpel. 16 l.
123. Nagy Sándor, K.: Elvitte a sárkány. Sárreíti história. 1 képpel. 16 l. [1901]
124. Csáky Elek: Gonoszsággal nem segítesz magadon. Tanulságos elbeszélés a magyar nép számára. 1 képpel. 16 l.
125. Mosdóssy Imre: Bóka Péter, vagy a földosztók. Elbeszélés a jó magyar nép számára. 1 képpel. 16 l.
126. Vetési László: Virók Vince tapasztalása Stiriában, vagy mi készül a felhő ellen? 1 képpel. 16 l.
127. Gaal Mózes: Az apagyilkos. Szomorú történet. Az élet könyvéből kijegyezte —. 1 képpel. 15 l.
128. Nagy Sándor, K.: A budai toronyzene. Elbeszélés. 1 képpel. 16 l. [1901]
129. A ki a nyomor felé siet, vagy Balázs András szomorú históriája. 1 képpel. 14 l.
130. Bán Zsigmond, dr.: A konkolyvetők, vagy a hegyesi földosztás. 1 képpel. 16 l.
131. Szabó Tamás: Hogyan kell bankót csinálni. 15 l.
132. Farkas Sándor, E.: Haladnunk kell, ha boldogulni akarunk. 16 l.
133. Gaal Mózes: Aki a jég hátán is megél. Épületes történet. 16 l.
134. Szomaházy István: A félkezű Csertán. 14 l.
135. Gaal Mózes: A ropogós cipő. Tanulságos elbeszélés. 16 l.
136. Gerő Attila: A gyermek szerencsét hoz. Népies igaz történet. 15 l.
137. Vetési László: A pirosra festett Rekettyés, vagy mire visz a nagy indulat. Igaz történet a Tisza mellől. 16 l.
138. András gazda: Mivé foszlott a kövér reménység, vagy hogyan csatlakozott a Pundra Marci. 15 l.
139. Nagy Sándor, K.: Ne lopj. Tanulságos históriák a rab-életből. 16 l. [1902]
140. Szabó Tamás: A nagyeszű Péter. 14 l.
141. Kerekes János: Hogy lett Baligó Pista a maga ura. Igaz történet. 16 l.
142. Gaal Mózes: Egy szekér széna. Szomorú, de igaz történet. 16 l.
143. Palásthy Marcell: Az átkos örökség. 16 l.
144. Nógrádi László: Hős Sebestyén. Elbeszélés a szabadságharcból. 16 l.
145. Ne pazarold az erődöt! Igazságok. Az élet könyvéből kijegyezte: Igazmondó. 15 l.
146. Csoór Gáspár: Fésüs Nagy György őrangyala. 16 l.
147. Nagy Sándor, K.: A bodri. Épületes história veszettség idején. 16 l. [1903]
148. [Nagy Sándor, K.:] A kizöldült ház. Tanulságos história. 16 l. [1903]
149. Fekete Benedek: A bóti szoknya. Elbeszélés. 16 l.
150. Nógrádi László: Panna kisasszony. 16 l.
151. Nagy Sándor, K.: A tüzes vas. Elbeszélés a XIII. század elejéről. 16 l.
152. Nógrádi László: Két szomszéd. 15 l.
153. Gaal Mózes: A virrasztó. Tanulságos elbeszélés. 15 l.
154. Könyves Tóth Kálmán: Miért némult el a vörös kakas? 16 l.
155. Jakab Ödön: A beteg asszony útja. 14 l.
156. Nagy Sándor, K.: Ne ölj! Elbeszélés. 16 l.

Az egyes füzeteken megjelenési évszám nincs, s a megjelenési időpontokat Petrik is elmulasztotta regisztrálni bibliográfiájában. Ez nagy baj, hisz bizonytalanná teszi a füzetek eszmetörténeti helyét is. Egy-egy füzet megjelenésének időpontját szerencsére bibliográfiákból, lexikonokból utólag is sikerült megállapítani, így, ezek ismeretében nagyjából a többi füzetet is el tudjuk helyezni az időrendben. A biztosan tudott megjelenési adatokat szögletes zárójelben adtuk; ezek a sorszám szerint felsorolt füzeteket időrendileg is tagolják.

Bizonyos, hogy a sorozat első darabja 1886-ban, utolsó füzeté pedig 1903-ban vagy 1904-ben jelent meg. A *Magyar Mesemondó* tehát közel húsz évig élt.

A sorozat szerzői — bár többségüknek mára már megkopott a neve — koruk ismert s elismert írói voltak. Komócsy, Váradi, Endródi, Tolnai, Dömötör, Gabányi, Csengery, Jakab Ödön, Rudnyánszky, Prém József, Dalmady, Herman Ottó, Kriesch János stb. koruk jó átlagához tartoztak — a korszak egyéb, *nem-paraszti olvasóközönségének szánt lapjaiban is zömmel az ő írásaik jelentek meg: őket olvasta a polgári olvasóközönség is.*

A sorozat tematikája igen változatos és sokrétű volt; az irodalmi, történelmi jellegű művek mellett számos más, „állampolgári ismereteket” és erkölcsi elveket alakító füzet jelent meg az évek során.

3. (Példányszám, terjesztés, propaganda)

A *Magyar Mesemondó* füzeteinek példányszámára vonatkozóan kevés adat áll a rendelkezésünkre s ez a kevés is csupán egyetlen évből, 1891-ből való. Igaz, ezek részben visszafelé is tájékoztatnak — de 1891 utánról egyetlen adatunk sincs. Ferenczy Józsefnek gróf Csáky Albin miniszterhez írott emlékiratából annyi mindenestre kiderül, hogy „az olvasmányok [. . .] mindegyike 20, 30, sőt némelyike 40 ezer példányban kerültek ki a sajtó alól”.⁸ A *Néptanítók Lapjának* 1891. évi 20. számának *Különfélék* c. rovatában pedig az olvasható, hogy a *Magyar Mesemondó* 1890. évi füzetei összesen 720 ezer példányban kerültek kinyomtatásra.⁹ A sorozatban 1891 márciusáig megjelent összes füzet példányszámát — idézett emlékiratában — Ferenczy „több mint 6 millió”-ra tette. Ez azonban félrevezető adat, Ferenczy ugyanis — anélkül, hogy erre a tényre külön hivatkozna — a hat millióba beleszámította az ugyan-csak általa szerkesztett, célkitűzéseiben is rokon *Nóták és históriák* c. sorozat¹⁰ példányait is. (Igazság szerint a két sorozatot nem is ártana együtt tárgyalni; a *Nóták és históriák* tulajdonképpen a *Magyar Mesemondó* könnyebb fajsúlyú, kiegészítő sorozata volt.) Sajnos, hogy a példányszám 1891 után hogyan alakult, nem tudjuk; egyelőre semmi ide vonatkozó adatunk nincs. Csak feltételezni lehet, hogy a sorozat 1891 után is tartotta a számonkénti 20—40 ezres példányszámot — másképpen ugyanis aligha élt volna még több mint tíz évet. A példányszám 1891 és 1904 közötti konkrét alakulását azonban nem tudjuk kikövetkeztetni.

A terjesztés legfőbb formája — Ferenczy eredeti tervének megfelelően — a ponyván való terjesztés volt. Ferenczy már az induláskor tisztán látta, hogy a *Magyar Mesemondó* „könyvárusok útján való terjesztése eredménytelen volna, mert a nép nem járja a könyvárus boltokat, s mivel a füzetek ára csak egy vagy egypár, sőt fél és negyed krajczár lehet, könyvárus nem is foglalkozhatik elárúsításukkal. Oly kiadó biztosíthatja tehát elterjedésüket, aki a vásárokra, búcsúkra jár, házaló könyvereskedőkkel áll összeköttetésben.”¹¹ E hagyományos „ponyvás” árusítási mód mellett Ferenczy egyebeket is alkalmazott. Mint maga írta Csáky Albinhoz címzett emlékiratában:

⁸ FERENCZY: *i. m.* 211. Ugyanígy tudja Pogány is (319.).

⁹ *Különfélék*. = *Néptanítók Lapja*, 1891. 176.

¹⁰ A sorozat megjelent köteteinek címléírását l. PETRIK: *i. m.* 306—310.

¹¹ FERENCZY: *i. m.* 210.

„Felolvasást tartottam a Gazda Körben, hogy a központi gazdasági egyesület útján hazai összes gazdasági egyesületeket rábírjam a vállalat terjesztésére. Száztizenegy csomagban több ezer füzetet bocsátottam rendelkezésére a központi gazdasági egyesületnek ingyen, mely csomagokat a központi egyesület juttatott el az ország hasonló egyesületeihez. Felszólítottam minden kir. tanfelügyelőt a vállalat terjesztésére, beküldvén nekik mutatóványul a füzeteket. Kőrleveleket szerkesztettem a kath. megyéspüspökökhez és a vallásfelekezetek főhatóságaihoz, hogy a felügyelők alatt álló tanintézetek útján terjesszék a vállalatot. Egy nagy csomagot több ezer füzetből küldtettem meg Budapest főváros polgármesteri hivatalának a kórházak üdülő betegek között való szétosztására. Hasonlóan a budapesti cs. és kir. és a magy. kir. honvédségi térparancsnokságoknak több ezer füzetet küldtettem a helyőrségben való szétosztás végett, arra számítván, hogy az illető érdekelt olvasók egynéhány füzetet ingyen kapva megismerik a vállalatot s a későbbi füzeteket maguk keresik és megveszik. [...] Összeköttetésbe léptem a culturegyletekkel, hogy megnyerjem őket a terjesztésnek, százezrekre menő füzetet magam forgalomba hoztam egyleti összeköttetésem által.”¹²

Hogy mennyire terjedt el e sorozat, nehéz pontosan meghatározni még a föntiek ismeretében is. Az a tény, hogy a sorozat viszonylag sok számot megért (Petrik szerint 156 füzet jelent meg!) viszonylag széles körű elterjedtségre vall. Ennyi füzetet, ha nem vették volna, semmiképpen nem lett volna érdemes kiadni — még állami szubvencióval sem. Ferenczy szerint — aki, persze, lehet, hogy szebbnek festette a helyzetet mint amilyen valójában volt —

„A vállalat valósággal nagy elterjedést nyert abban a körben, ahova szánva van, nagy mennyiségben kerül az ország minden vidékére, sőt a külföldön élő magyarok közé is eljut. Nagy csomagban kerül Bukarestbe, Widinbe, Krajovába, Bulgáriába, Szerbiába, sőt Amerikából is érkeztek megrendelések New-Yorkból, Pittsburghból. *Észrevehető hatása van a vállalatnak abban, hogy megszűntek az Angyal Bandit, Sobrit, Zöld Marcit, Spangát dicsőítő füzetek. Azok a körök, amelyek ezelőtt a betyárromantikát és a rablőhistóriát termelték és bocsátották közre, ma már a Magyar Mesemondó-nak megrendelői és terjesztői.*”¹³

Ha Ferenczy kurzivált mondatai legalább csak felerészben igazak — s ennyi hitelt Ferenczynek mindenképpen adhatunk —, a *Magyar Mesemondó* missziót teljesített: ízlésfordulatot hozott a paraszti olvasók körében.

4. (A sorozat „hatása”)

A legnagyobb, legsúlyosabb kérdés, ami a *Magyar Mesemondó* számbavétele során fölmerül, kétségtelenül az: milyen új tudatelemek kerültek be a sorozat révén a paraszti fejekbe? S milyen elemek kerültek ismételt megerősítésre? A kérdés, mint „hatástörténeti” probléma, egyelőre empirikusan megválaszolatlan, hisz jelenleg egyetlen olyan paraszti eredetű dokumentumot sem tart nyilván a történettudomány, amelyben — így vagy úgy — fölfedezhető volna a *Magyar Mesemondó* valamelyik füzetének „hatása”, nyoma.^{13a} Ez azonban valószínűleg csak azért van így, mert ilyen szempontú vizsgálatot még senki nem végzett, következésképpen a sorozat hatásáról nem is tudhatunk semmit. Az a tény viszont, hogy a sorozatból viszonylag sok füzet megjelent s mindegyikből relatíve sok példány forgalomba került, azt bizonyítja, a sorozatot olvasták, tartalma — így vagy úgy, de — beépült a parasztság tu-

¹² FERENCZY: *i. m.* 211.

¹³ FERENCZY: *i. m.* 211—212.

^{13a} A folklór-kutatás azonban ért el eredményt. Ortutay Gyula — a magyarországi Kossuth-folklórt kutatva — kimutatta, hogy a parasztság körében élt Kossuth-kép főleg a *Magyar Mesemondó* Kossuth-füzetéből jutott el a parasztsághoz. Vö.: POGÁNY: *i. m.* 319.

datába. Ha pedig ezt okkal-joggal föltételezzük, reális feladatvállalás azt is számba venni, milyen pontokon módosíthatta, befolyásolta a sorozat a paraszti osztályöntudatot. Magyarán: mi volt ezekben a füzetekben. A dedukció, az egyes füzetek tartalmából való óvatos visszakövetkeztetés persze korlátozott érvényű módszer — így az „eredmény” is óvatosan, körültekintően kezelendő. De — s ez aligha vitatható — ez az eredmény is több, mintha nem vállalkoznánk erre az elemzésre.

Ha a *Magyar Mesemondó* egyes füzeit abból a szempontból vizsgáljuk meg hogy milyen tudatmezőket vett célba (következésképpen: milyen tudatterületeken hathatott), akkor azt látjuk, hogy a sorozat füzei — különösen ha ide számítjuk a *Nóták és Históriaikat*¹⁴ is — több, jól elhatárolható csoportba sorolhatók. 1. A sorozat egyes füzei (főleg a „Nóták”-ban) egyszerűen csak a hagyományos, énekelhető dalkultúra kiegészítését és (részleges) korrekcióját célozták. Ferenczy maga is megírta, hogy a sorozatban (ide értve a „Nóták”-at is) „új nótákat, székely nótákat”, bácskai, szegedi, budapesti, debreceni, marosmenti, ipolyvölgyi, alföldi, vásárhelyi, csöngőlei, tiszamenti, felvidéki, háborús és katonanótákat¹⁵ (stb.) is közölt. Nem tudjuk, a dallam nélkül adott „nóta”-szövegek mennyire terjedhettek, de nagyon valószínű, hogy e füzetek — dallam nélkül is — szerepet játszottak egy-egy vidék nótakincsének szélesebb körű elterjedésében, ill. abban, hogy egy-egy „ötlet”, motívum, gondolat más vidék nótáiban is föltűnt. Ezt annál inkább is föltételezhetjük, mert a katonának bevonult parasztfiatalok „verses”-dalos füzeiben ugyancsak dallam nélkül állnak a lejegyzett nótaszövegek. 2. A füzetek második csoportja a fölvilágosítás, az ismeretterjesztés körébe tartozott. Ferenczy írt, ill. íratott „történetet” a babona, a kuruzslás, az alkoholizmus ellen; s vannak füzetek, amelyek egészségügyi, csecsemőgondozási ismereteket terjesztettek, vannak, amelyek a korszerű gazdálkodásra vonatkozóan adtak tanácsokat. De van füzet az „angyalcsinálás” ellen stb.¹⁶ E füzetek jelentősége igen nagy; a történeti szakaszban e téren bekövetkezett változások egyik „forrása” kétségkívül a *Magyar Mesemondó* lehetett. Más kérdés, hogy objektíve e változások is keveseknek bizonyultak. 3. A *Magyar Mesemondó* füzeinek harmadik csoportja az irodalmi, történelmi tudat alakítására vállalkozott. Jelent meg ugyanis füzet Gábor Áronról, Botondról, Zrínyi Miklósról, Mátyás királyról, II. Rákóczi Ferencről, Deák Ferencről stb., ill. Vörösmartyról, Arany Jánosról, Petőfiről, Jókairól. S jelent meg írás egyes történeti problémákról is (tüzesvas-próbák stb.).¹⁷ A mai történettudomány mércéjével mérve e füzetek természetesen naivak, kezdetlegesek, nem-tudományosak. A történeti gondolkodás elemeinek kialakítását azonban valószínűleg így is elősegítették. Gondoljunk csak arra, hogy a mai általános iskolai tanítás is az alsó tagozatban ilyesféle „történetekkel” készíti elő a felső tagozatos „szakszerű” történelemtanítást, sőt az 5. és 6. osztályban is élnek még alkalmanként ilyen történetekkel. 4. A füzetek egy további csoportja közvetlenül az „állampolgárrá” nevelést célozta. „Egynéhány füzet törvényhozásunk némely intézkedéseit magyarázza előzetesen vagy utólag a nép között. Így fejtegette egyik füzet a népszámlálás hasznát,

¹⁴ PETRIK: *i. m.* 306—310.

¹⁵ FERENCZY: *i. m.* 211.

¹⁶ FERENCZY: *i. m.* 211. Vö. még: a *Magyar Mesemondó* 33., 34., 43., 52., 53., 77. stb. füzetével.

¹⁷ Vö. a sorozat 37., 64., 70., 94., 98., 100., 101., 103., 104. és 108. füzetével.

egy másik a kisdedóvó intézetek fontosságát, egy harmadik az iskolakötelezettség jelentőségét, egy negyedik a hadkötelezettség természetét, egy ötödik a bankjegyek hamisításának következményeit — és így tovább.”¹⁸ De készült füzet a lopás ellen, mely már címében is fontos „erkölcsi” elv (ne lopj!) kialakítását, ill. megszilárdítását célozta. Készült füzet a „magyar alkotmány visszaállítása és I. Ferenc József megkoronázása negyedszázados emlékünnepe-re” stb.¹⁹ Ezek közös vonása, hogy valamennyiben olyan elvek, eszmék fogalmazódtak meg, amelyek — „elfogadásuk” esetén — az aktívan lojális állampolgár jegyei.

A sorozatról egészében azt mondhatjuk, hogy bármily nagy tematikai stb. különbség is volt az egyes füzetek között, végső soron valamennyi füzetben a liberális evolucionizmus — egyszerűsített s többé-kevésbé rejtett — állampolgáreszménye jelenik meg. Azt az eszményt írták le, „járták” körbe a *Magyar Mesemondó* szerzői, amelyek szerintük a jó, tehát aktívan lojális állampolgárt kellett, hogy jellemezze. Aligha véletlen, hogy a *Magyarország ünnepe*²⁰ című „verses történet”, mely — már tárgya miatt is — ezt az eszményt koncentráltan mutatja föl, ilyen gondolatok körül rendeződik el: nemzeti függetlenség, jó király, alkotmányosság-törvényesség, folyamatos fejlődés-gyarapodás, jobb jövő, mérsékletesség, a múlt mellett a jelennek is becsülése, a „törvényes szabadság”, a polgár-módon értelmezett „egyenlőség”, a nemzetiségi megbékélés stb. Érthető tehát, hogy ily fölfogás keretein belül nem sok helye lehetett a valóságos társadalmi tagozódásból adódó ellentmondások taglalásának, sőt helyenként a liberális eszmények, mint „valóság” jelennek meg. Rudnyánszky Gyula pl. nemcsak annak a polgár hitnek adott hangot, hogy „minden áldozatnak van jutalma, haszna”²¹, de azt is le merte írni, hogy: „a haza terhét, pénz s munka adóját // Szintén nem csupán a jámbor népre róják; // Fizeti azt váltig a polgár, az úr is, // Kutyaórá nem használ, sem a corpus juris”.²² Meg: „Nincs köztünk különbség; búban s vigadásban // Egy a szegény s gazdag, ha öröm, ha gyász van; // Akik törvényt látnak s kik törvényt keresnek: // Itt s a munkában mind egyenlőkké lesznek”.²³ Ez a hamis, az eszményt valóságnak föltüntető gyakorlat azonban — paradox módon — nem lett akadálya annak, hogy a sorozat számos olyan eszményt, elvet vigyen el a paraszti olvasókhöz, amely — mint szubjektív elem — objektíve segíthette a parasztságnak az új viszonyokhoz való alkalmazkodását, konkrétan szólva: a paraszti polgárosodást. Segíthette a parasztok emberi viszonyokról alkotott képzeinek gazdagodását, tágulását — egyúttal társadalomképük gazdagodását. (Gondoljunk csak a sorozat „ismeretterjesztő” vonatkozásaira vagy a Rudnyánszky-féle liberalizmus-„exportra”). Sőt, még az sem lehetetlen, hogy az agrárszocializmus egyenlőség-fölfogása genetikusan kapcsolatban volt a *Magyar Mesemondó* által forgalmazott (imént idézett is) egyenlőség-eszménnyel. A parasztok tollából az agrárszocialista lapokban megjelent írások ugyanis voltaképpen semmi mást nem tettek, csupán ennek az egyenlőségnek a meg nem valósulását kérték

¹⁸ FERENCZY: *i. m.* 211.

¹⁹ RUDNYÁNSZKY Gyula: *Magyarország ünnepe*. Bp. Méhner V., (Magyar Mesemondó 63.)

²⁰ RUDNYÁNSZKY: *i. m.*

²¹ RUDNYÁNSZKY: *i. m.* 11.

²² RUDNYÁNSZKY: *i. m.* 11.

²³ RUDNYÁNSZKY: *i. m.* 10.

számon. Azaz: számonkérték az eszményt. (Ebben az összefüggésben nem érdektelen adat: Ferenczy a Lúdas Matyi átdolgozását is megjelentette a sorozatban.) Nem hagyható azonban figyelmen kívül az sem, hogy a *Magyar Mesemondó* — éppen az 1890-es évek agrárszocializmusának jelentkezése következtében, azt ellensúlyozandó — a földosztás eszméje ellen is föllépett.²⁴ Ez az ellentmondás, úgy látszik, a sorozat egészének legfőbb ellentmondása volt; a *Magyar Mesemondó* előre is vitte, fékezte is a paraszti osztályöntudat kibontakozását.

5. (A sorozat jelentősége s a további kutatás teendői)

Nagy példányszáma, viszonylag hosszú élete azt bizonyítja: a *Magyar Mesemondó*, szerkesztőjének eredendő szándékához híven, valóban bekerült a paraszti olvasmányok sorába — legalábbis az 1900-as évek elejéig. A sorozat jelentősége kétségkívül ebben a tényben van; a *Magyar Mesemondó* jelenléte révén a parasztember végre nem-ponyvát is olvasott s nemcsak technikailag gyakorolta magát az olvasásban, de új tudattartalmakhoz: eszmékhez, ismeretekhez is hozzájutott. Hogy az ezekben az olvasmányokban jelenlévő „tartalmak” miképpen s milyen eredménnyel épültek be a parasztság tudatába, sajnos, egyelőre nem tudjuk. Nem is fogjuk megtudni mindaddig, amíg a sorozat egészét nem vetjük alá nagyon részletes a paraszti írásbeliség egykorú termékeivel, valamint mindazzal, amit hagyományosan a szellemi néprajz illetékességi körébe szokás utalni: népdallal, mesével, szólással stb. Annyi azonban már most is föltételezhető, hogy a kapitalista viszonyokhoz való alkalmazkodásban a *Magyar Mesemondó*nak is szerepe lehetett. Hogy ez a szerep pontosan milyen lehetett, a további kutatás, a módszeres vizsgálat feladata lesz fölmérni

LENGYEL, ANDRÁS

Eine volksbildende Schmöckerserie, der „Ungarische Märchenerzähler” (1886—1904)

Die Periode zwischen der Aufhebung der Leibeigenschaft (1848) und dem ersten Weltkrieg hat auf dem ganzen Gebiete des ungarischen Bauernlebens radikalen Wandel mitgebracht. In dieser Zeit hat sich — unter anderen — auch die Struktur der Bauernbildung umgebildet: die früher fast ausschliesslich orale Kultur hat auch zahlreiche Elemente der Schriftlichkeit in sich hineingebaut. Die Geschichte dieses Wechsels in Ungarn ist eigentlich unbearbeitet. Die Bedeutung unserer Abhandlung besteht gerade darin, dass die in unserem Aufsatz behandelte volksbildende „Schmöckerserie”, der „Ungarische Märchenerzähler” eine der Lektüren der sich an Lesen gewöhnenden Bauernschaft war. Das eine echte Volkslektüre. Die Verbreitung der Serie wurde dadurch begünstigt, dass die in dieser Serie veröffentlichten volksbildenden Schriften, sowohl ihre Abfassung wie auch ihre äusserliche Ausstellung, sich an den traditionellen Lektüren der Bauernschaft, den Schmökern gerichtet haben. Auch ihre Verbreitung war mit der Verbreitung der Schmökern ähnlich. Unser Aufsatz behandelt die Entstehung dieser Serie, ihre Struktur, die Verbreitung der einzelnen Hefte und ihre vermutliche „Wirkung”.

²⁴ Vö.: Magyar Mesemondó 130. füzete.